

VPL102 Sociální politika

přednáška č. 3 (jaro 2017)

Mrg. Ondřej Hora, Ph.D.

Základní etapy vývoje sociální politiky.
Institucionální a reziduální pojetí WS, rozdílné
režimy sociálního státu: liberální, korporativní a
sociálně-demokratický typ.
tzv. krize sociálního státu (diskuze vývoje WS)

Období experimentálních počátků (od 80. let 19. st. – až do cca 1930)

- nebylo prvním opatřením, navazuje na období chudinských zákonů (poor relief) (od 17. století), dříve též reformy ve školství a v oblasti zdrav. péče (19. století)
- v některých zemích existovala profesní sdružení (cechy, spolky)
- vznik prvních pojišťovacích schémat, je dobrovolné, postupně se mění na povinné. Reakce na základní problémy doby industrializace, obtížná práce, strojírenství, hornictví (pracovní podmínky, pracovní smlouvy, ochrana při pracovním úrazu).
- doba kdy se nástroje často měnily, zkoušely (a i rušily)

Německo - **Otto von Bismarck** (1815-1898) => formování prvních pojišťovacích schémat (příspěvkové systémy) – pro případ nemoci, pracovního úrazu, invalidity a stáří – od 70. let 19. století (1883, 1889). Mělo napomoci efektivnímu fungování ekonomiky. Bylo prosazeno autoritářsky (nebyla demokracie).

Velká Británie - **W. H. Beveridge** (a W. Churchill) - tvůrce prvního povinného pojištění v nezaměstnanosti v roce 1911.

Rozdíl proti předchozím obdobím: Neřeší pouze případy nouze, ale snaží se předcházet nepříznivým událostem, zachování příjmu (pojištění) zaměřuje se na pracující (dřívější pomoc směřována jen k chudým), zavádí systém spolupodílení se lidí – tím vznikají možnosti legálního nároku.

Období konsolidace (cca 1930 - 2. světová válka)

Hlavním nástrojem sociální politiky bylo sociální pojištění (již se tolik neměnilo)

30. léta - hospodářská krize urychlila rozvoj sociální politiky:

USA – **Franklin Delano Roosevelt** – program New Deal (1933 – 1939) - státní intervence proti hospodářské krizi – „*I see one third of nation ill housed, ill clad, ill nourished*“. =) vznikly programy sociálního zabezpečení a pojištění v nezaměstnanosti (1935), zavedena minimální mzda a maximální počet pracovních hodin, veřejné práce pro nezaměstnané.

Švédsko - **Karl Gunnar Myrdal** (1898-1987) – ekonom a sociolog (NC za ekonomii 1974). Výrazně ovlivnil koncept švédského (sociálně-demokratického) sociálního státu – realizace v 40. letech a především po druhé světové válce – článek „*Crisis in the Population Question*“ (napsal společně se ženou **Alvou Myrdal**) – prosazoval sociální plánování jako reakcí na nepříznivý demografický vývoj způsobený nízkou porodností =) mateřské dávky pro 90 procent matek, služby pro matky (Pierson 1991).

John Maynard Keynes (1883-1946) – významný ekonom – kniha „*General Theory of Employment, Interest and Money*“: faktory vedoucí k hospodářské krizi (technologický pokrok, nedostatečná kupní síla, chybná hospodářská politika státu) – inspirace pro sociální politiky (např. Beveridge a Roosevelta) – ospravedlňuje státní zásahy, rozvoj sociálního zákonodárství, prosazení modelu plné zaměstnanosti. 3

Sociální přestavba (1945-1962)

Byly vytvořeny a rozvíjeny nové formy sociálního státu a sociální legislativa – základem solidarita během války, poválečný a národní konsensus (trauma z války, poválečný optimismus, snaha vyhnout se radikalizaci situace) a příznivá ekonomická situace (neočekávaný ekonomický růst, nízká nezaměstnanost – Pierson 1991). Podpora budování sociálního státu* veřejností.

Velká Británie – **William Henry Beveridge** (1879-1963) – významná zpráva o změně sociálního státu z roku 1942 (realizováno po válce) – Myšlenka, že všichni jsou zranitelní, a proto je proti sociálním rizikům nutná kolektivní ochrana.

Britský systém je typický tzv. univerzalitou minimálního standardu.

* Velká Británie – poprvé použil pojem sociální stát (welfare state vs. Nazi warfare state) Archbishop Temple.

Vzniká integrovaná soustava sociálního pojištění – sociální dávky a příspěvky navrženy v jednotné výši (flat rate), základní ochrana pro každého (existenční minimum, zdravotní služba, politika zaměstnanosti, rozvoj školství, příspěvky na bydlení). Zároveň nechává prostor pro individuální zajištění.

„The state in organizing security should not stifle incentive, opportunity, responsibility; in establishing a national minimum, it should leave room and encouragement for voluntary action by each individual to provide more than the minimum for himself and his family“ (Beveridge 1942).

Problémy se zabezpečením některých kategorií (ženy, mladí invalidé, studenti), očekávalo se zajištění přes živitele rodiny – s určitými obměnami tento systém funguje ve Velké Británii dodnes.

T. H. Marshal (občanství a sociální práva) (cca 1950) a R. Titmuss (viz dále)

Ve většině zemí byly po válce rozšiřovány pokryté populace pro jednotlivá opatření (sníženy podmínky nároku) (Pierson 1991). Důchodové systémy mají klíčový vliv na expanzi sociálních výdajů.

Sociální expanze (1962-1973) – „Zlatý věk sociálního státu“

Východiskem je růst životní úrovně a sociálního zabezpečení, nízká nezaměstnanost.

Dochází k vyplňování mezer a ke sjednocování různých schémat.

Konkurence veřejných a soukromých programů (USA)

Cílem není přežití, ale dosažení určitého standardu (přístup k chudobě)

Dochází k nárůstu zaměstnanosti ve veřejném sektoru (sociální služby)

Sociální stát se postupně rozšiřuje mimo dělnickou třídu a začíná svými opatřeními zahrnovat velkou část střední třídy, změna role sociální politiky -> větší štědrost dávek (soutěž sociálních skupin o distributivní výhody).

Důsledkem je zvýšení veřejných sociálních výdajů.

Stagnace (1973-1980) – „období začátku krize sociálního státu“

Hospodářská a také fiskální krize (ropný šok 1973, 1979), problém s nezaměstnaností, ale současně růst veřejných sociálních výdajů (pravidelný indexový nárůst, výdaje rostou s počtem potřebných během hospodářské krize, navíc bylo třeba pokrýt nová rizika).

Rekonceptualizace sociálního státu (1980-současnost)

Nutná redukce sociálních programů, hledání nových mechanismů pro SP

pro vývoj SP viz Flora-Heideheimer (1981: 383-387) (poněkud jinak členěno) ⁶

3. Sociální stát a režimy sociálního státu

(Gough 2008).

- Welfare State = podstatná část státních aktivit jde na sociální opatření ve srovnání s dalšími typy aktivit (armáda, infrastruktura)
- Občanská práva (rights), legislativa (regulation), redistribuce (redistribution) (Deacon 2003)
- K obdobným cílům mohou vést různé cesty (Gough 2008).
- Historicky různé skupiny a rizika zahrnuté jako první atd., někde dobrovolné někde povinné
- Čisté typy WS neexistují (jedná se o ideální modely), státy se mohou v jednotlivých dílčích oblastech sociální politiky odlišovat
- Zde poměrně malý důraz na rodinnou politiku, modely zajištění péče a genderové otázky (je součástí dalších přednášek)
- Proč jsou sociální státy v jednotlivých zemích vzájemně odlišné?

Faktory vzniku a existence odlišných typů sociálního státu

(Korpi a Palme 2003, Gough 2008)

- Historická perspektiva (teorie „path dependency“) – dnešní podoba sociálního státu je důsledkem historického vývoje od konce 19. století. Současná podoba limituje možnosti pro budoucí politiky (Adascalitei 2012). Důsledkem jen drobné změny.
- Nová perspektiva – zásadní změna podmínek či jiná příčina vede k zásadní reformulaci (faktory pro vznik a vývoj WS se odlišují).
- Hall (1993) – míra změny (order of change): první úroveň (parametry), druhá úroveň (nástroje), třetí úroveň (vnímání problémů a cíle).

1) Ekonomický a sociální vývoj

- Industrializace (19. století): ekonomický růst, formování trhu zboží, služeb a práce, průlom v dělbě a organizaci práce, vznik dělnictva
- WS jako reakce na pracovní a ekonomické podmínky
- Demografické změny: nárůst obyvatelstva, změna sociální struktury, mobilita, změny mezilidských vztahů (je diskutováno, nakolik se vzájemně ovlivňují demografická struktura a sociální politika)
- socio-ekonomická úrovní zemí (co si může dovolit, WS přežije)
- Hall a Soskice (2001) – dva typy kapitalistické ekonomiky: *liberal market economies* (LME) a *coordinated market economies* (CME) – jiné fungování trhu (vyjednávání, mzdy, podmínky na trhu).

2) Zájmy (zájmové skupiny):

- silná politická mobilizace dělnické třídy, vzniká tlak na politická a sociální práva, rozmach šíření informací, rozšíření volebního práva (demokracie), vznikaly ideologicky zaměřené politické strany => sociální politika formována politickou orientací vládnoucích stran (např. převaha levice či pravice – obecně platí, někdy ale neočekávané návrhy)
- stabilita politických systémů (střídání vlád) + v některých systémech bylo snadné vetovat (opatření nevzniklo)
- kde byla široká koalice, tam vznikla univerzální podoba politiky – např. Skandinávie (Baldvin 1990)
- sociální politika vznikala ale i jako prevence demokracie – absolutistické státy: Sociální pojištění v Německu, Rusko po 1917, sociální politika fašistických států.
- distribuce moci mezi jednotlivými třídami určila podobu sociální politiky (rozdílné zájmy v různých typech WS) – tím také určuje životní možnosti a omezení (Korpi a Palme 2003)
- Nově mohou být chápáni jako stakeholderi (Adascalitei 2012) – zájmy politicky silných skupin mohou blokovat změny (penzisté) nebo potrestají – politici se mohou snažit o vyhnutí se obvinění (Vanhuysse 2006) = protest avoidance, blame avoidance (např. nízké daně)

3) Ideje (ideologie)

Role hodnot, norem, očekávání a kultury jednotlivých zemí (Kuhle a Hort 2004)

- Tři základní prvky uvažování: a) svoboda, b) rovnost (adekvátnost), c) jistota (Hecló 1990).
- V Evropě vliv křesťanství (katolíci vs. protestanti). V katolickém myšlení silný princip subsidiarity – pomoc by se měla poskytovat na nejbližší možné efektivní sociální úrovni – rodina, zaměstnání, komunita (to nevylučuje existenci institucí na těchto úrovních). V protestantském myšlení silný důraz na osobní odpovědnost a pracovní etiku.
- V USA vývoj sociálního státu založen na liberální a konzervativní tradici = tzv. individualismus odpovědnosti -> základem široká dostupnost vzdělání, jádrem sociálního státu je sociální a především individuální pojištění, jinak hledisko sociální potřeby.
- Ve Skandinávii důraz na univerzalizmus – zabezpečení jednotlivců jsou kolektivní odpovědností (sdílení rizik) = opatření sociální politiky jsou pro občany levné či zdarma v dostatečné kvalitě (=) dostupnost bez zásadních podmínek (není téměř potřeba soukromé zajištění) (Erikson et al. 1987, Esping Andersen a Korpi 1987)

Základní pojetí rovnosti:

1) rovnost příležitosti (meritokracie) – **John Stuart Mill** (1806-1873) – liberální koncept – podporoval především práva žen (byly v závislém postavení). Sociální stát má prostřednictvím výchovy a vzdělání a kompenzací individuálních handicapů vyrovnávat šance slabých.

Rovnost možností – vychází z práce **Amartya Sen** (1992): indický ekonom – Kniha „*Inequality Reexamined*“ – functionings = co lidé skutečně mohou být a vykonat (být nasycen, bydlet v dobrých podmínkách). Capability = soubor dosažitelných podmínek, dává nám možnost (svobodu) si vybrat.

2) rovnost výsledků (egalitarismus) – **Luis Blanc** (1811-1882), francouzský historik a politik (vláda po revoluci 1848), prosazoval sociální dílny pro dělníky. „...každému podle jeho potřeb“.

Socialistický (levicově orientovaný) koncept. Uspokojení potřeb všech občanů redistribucí společenských zdrojů (nejen životní minimum, ale i redistribuce příjmů a sociální transfery) – zejména oblast zdravotnictví, někdy i specifická redistribuce (k rodinám s dětmi, seniorům atd.).

Modifikován také jako každému podle zásluh (autorem Karel Marx v *Kritika gothajského programu*).

První typ rovnosti umožňuje získat určitou pozici, druhý je o odměně za získání této pozice (Flora a Heideheimer 1990).

4) Role institucí

- vznik národních států (centralizace moci v rámci států), v některých případech jako nástroj sjednocení rozdrobených států
- vliv jazyka a etnicity (WS se snáze prosadil v etnicky a jazykově homogenních státech)
- v řadě zemí obdobné neziskové organizace pro různé etnické a náboženské skupiny.
- stát často sloučil nebo nahradil dřívější poskytovatele
- vznik efektivní byrokracie: výběr daní, schopnost produkovat data o sociálních problémech, schopnost spravovat nové systémy (Kuhle a Hort 2004).
- V řadě zemí opatření vznikala postupně a jednotlivé parametry se zásadně měnily v různých obdobích

5) Mezinárodní vlivy

(více zdůrazňovány až od 70. let 20. století)

- válka (např. větší solidarita, mobilizace obyvatel, sociální politika pro veterány, též vedla k různým režimům...)
- ekonomická globalizace – otevřenost ekonomik, mobilita kapitálu, snaha o snižování daní (empiricky neočekávaná souvislost mezi otevřeností ekonomiky a státními výdaji)
- Vliv EU (viz přednáška prof. Sirovátky) – např. otevřená metoda koordinace, harmonizace opatření, některá soudní rozhodnutí, diskuze možnosti společného zabezpečení.
- mezinárodní organizace s vlivem na podobu sociální politiky (mezinárodní měnový fond, světová banka, mezinárodní organizace práce) – prosazovaly podobu sociální politiky ve střední a východní Evropě (viz Adascalitei 2012)
- politické učení a transfer (konvergence)

Richard Titmuss

(1907-1973) britský
výzkumník, jeden ze
zakladatelů
moderní sociální
politiky. typologie
(1958/1974)
(vydáno po jeho smrti)

Později Titmuss přidal
**pracovní-výkonový
(industriálně-
výkonový) typ:**

Skupiny pojištění
dle kategorií
populace, které
mají podobný
status (profesní),
dávky dle doby
pojištění (vysoké a
dlouhodobé
podpory na základě
pracovních zásluh).
Jinak někde mezi
předchozími 2 typy.

	Institucionální (pojišťovací typ)	Reziduální
a) <u>dle cíle</u>	prevence	léčba
b) <u>řešení</u>	pojištění, pak náhrada ztraceného příjmu	min. standard
c) <u>přístup k plnění</u> (dávám)	nárok – definovaný jako právo	dle posouzení potřeb (dle příjmu, majetku)
d) <u>administrace</u> (zajištění systému)	centralizovaná, i role soc. partnerů (zaměstnanci, odbory)	decentralizovaná (role municipalit, neziskového sektoru)
e) <u>zdroje financování</u>	soc. pojištění, zaměstnanecké pojištění (fondy)	z daní
f) <u>forma služeb</u>	fiskální (peněžní)	věcné (naturální dávky a služby)
g) <u>princip provádění</u>	princip univerzality (obecná práva)	selektivita (adekvátní nároky)

Navazující typologie podle **Gøsta Esping-Andersen** (1990)

Hlediska srovnání: a) role ideologie při formulaci WS, b) uspořádání vztahů mezi institucemi (trh - rodina - sociální stát), c) vliv na sociální stratifikaci (dekomodifikace, změny sociální struktury, vliv na rodinu), d) efekty na pracovní trh (a jak do něj intervenovat)

1) **liberální typ** (VB, Irsko, USA, Kanada, Austrálie, Švýcarsko)

V podstatě reziduální model podle předchozí typologie. Základem je sociální pomoc testující majetkové poměry a skromné sociální pojištění – zajišťuje jen minimální potřeby

a) dekomodifikace* – je minimální (jen pro nejchudší, minimální dávky) – až při velkých negativních dopadech trhu, stigmatizující způsoby testování potřebnosti, silné pobídky k individuální odpovědnosti

b) sociální stratifikace – vzniká zde dualismus – je nastavené dno, pod které by neměl nikdo propadnout, rovnost mezi chudými, mezi většinou (bohatších) nechává působit tržní nerovnosti. Dualismus zájmů – většina se nepodílí na sociální politice, jen daně platí x menšina přijímá – narušení solidarity a vznikají nerovnosti.

c) podpora rodiny – podpora rodiny je irelevantní, rodinné uspořádání je chápáno jako individuální rozhodnutí, stát se nemusí na něj ohlížet

d) pracovní trh – nízká mzda, ochrana zaměstnání (EPL) a horší pracovní podmínky jako řešení nezaměstnanosti (nízká mzda čistí trh).

* Míra, kterou jsou lidé jsou v případě potřeby nebo sociální události vyvázáni z povinnosti participovat na trhu práce.

2) korporativistický (konzervativní) typ (Německo, Francie, Itálie, Rakousko) - často země se silným vlivem (tradicí) křesťanské církve

Stát je připraven nahradit trh v případě ztráty možnosti pracovat, zachování statusových rozdílů (hierarchické zásluhy)

a) dekomodifikace – vysoká úroveň, ale je selektivní – vysoká plnění, odlišuje se dle zásluh (hlavně profesního oprávnění – zaměstnanecké fondy) akceptuje i selhání trhu

b) sociální stratifikace – integruje společnost – vytváří a oceňuje loajalitu ke státu (pojištění), ale zároveň zachovává nerovnosti, všechny strany zajímá (sociální partneři – také zaměstnavatelé)

c) podpora rodiny – rodina je základní prvek společnosti, princip subsidiarity, důraz na tradiční role v rodině, plnění jdou přes živitele rodiny. Často jsou využívány daňové úlevy.

d) pracovní trh – regulérní role zaměstnání (insiders – muži středního věku) x marginální role určité pracovní síly (ženy, absolventi). Akceptuje odlišné pracovní podmínky (dualismus na TP). V případě velké nezaměstnanosti využívá principu exit (umožní některým lidem opustit trh). Jedná se o nákladný systém, proto je důležitá produktivita práce.

3) sociálně-demokratický typ (Švédsko, Norsko, někdy se uvádí též Dánsko či Finsko)

Univerzalismus (široká dostupnost), zahrnuje i střední třídu, odpovídá Beveridgeovskému systému, ale je štědrý – stát vytlačuje trh a důraz na tradiční rodinu (její funkce).

- a) dekomodifikace – vysoká – zajištěny všechny kategorie lidí při selhání trhu na základě spíše občanského oprávnění (ne profese), poskytuje univerzální solidaritu.
- b) sociální stratifikace – minimální standard na vysoké úrovni a dává dávky a poskytuje služby na základě zásluh (výrazné), aby zainteresovali střední třídu, vyrovnává sociální nerovnosti (silná redistribuce, vysoké zdanění), důraz na sociální služby jako veřejné statky.
- c) podpora rodiny – podpora jednotlivých členů rodiny – snaha o minimální závislost na rodině (umožňuje ženám pracovat a zároveň výchovu dětí) – individuální volby lidí mohou ovlivňovat tradiční role v rodině.
- d) pracovní trh – usiluje o plnou zaměstnanost, podpora dvou-příjmového modelu, i přes práci ve veřejném sektoru (hlavně ženy). Zároveň veřejné sociální služby v oblasti péče o děti, staré osoby atd.

System je velice nákladný, proto je třeba, aby všichni pracovali a platili daně, jinak se zhroutí – zhruba 1/3 HDP je na sociální výdaje.

Pokračovatelé po Esping-Andersenovi (1990): mnoho autorů (např. Leibfried 1992, Ferrera 1996 a další) **přidává 4. typ:**

4) rudimentární typ (též jihoevropský) – země jižní Evropy, specifická historie – někde dříve autoritářské režimy (Španělsko, Řecko)

v jižní Evropě nebylo univerzální pokrytí všech typů sociálních rizik a v oblasti sociálního pojištění nebyly kryty všechny profesní oblasti – doplnili částečně nedávno – různé programy a diferencované podpory dle zásluh, ale sociální exkluze není tak patrná, protože zde funguje vysoká rodinná podpora a solidarita (děti a ženy zůstávají dlouho u rodičů) -> málo veřejných služeb (spoléhání na rodinu).

- preferování určitých skupin (státních úředníků), statusová solidarita, závislé na vysoké produktivitě v průmyslu – jinak předčasné odchody do důchodu, nízká zaměstnanost žen, podpory jsou nízké a diferencované
- silně dualizovaný trh práce (nezaměstnanost mladých)

Původní země komunistického bloku (CEE)

- Jeden typ WS: DeDeken (1992) vymezil tzv. ‚Leninský typ‘ WS) – CEE jsou ale velmi odlišné země a velký počet – ČR, Bulharsko, Rumunsko, Lotyšsko.
- Každý stát jiný vývoj (Korpi 2003). Hypotéza o transformaci do obvyklých tří typů se příliš nepotvrdila.
- Někde střední úroveň zabezpečení, někde nízká (možná více typů).

Typologie podle Korpi a Palme (1998), Korpi (1999, 2000)

Přístup sociální politiky k rodině – problém sloučení tradiční funkce rodiny a účasti na trhu práce.

~ zapojení na trh práce

~ zajištění péče (redistribuce péče) o děti a seniory

~ vztahy mezi muži a ženami

- 1) tržně orientovaný stát – malá podpora rodiny, základem politiky jsou rovné šance a nediskriminace
- 2) model obecní podpory rodiny (tradiční model, také nazýván familialistický stát) – konzervativní země, vysoké dávky na děti, dlouhá mateřská dovolená, daňové úlevy pro rodinu, kvalitní péče o staré lidi, veřejné služby pro děti od 3 let (denní služby)
- 3) model dvojího příjmu – podpora rovného přístupu v pracovním uplatnění a současně vysoká míra péče o děti, rodiny (např. sdílená péče - na mateřské dovolené se střídají matka i otec), zařízení pro děti do 3 let

Korpi 1999	Institucionální modely		Nerovnost	
Typický představitel	Sociální zabezpečení	Genderová politika	Třídní nerovnost	Genderová nerovnost
Austrálie	Cílený model (test. příjmu)	tržně orientovaná	vysoká	vysoká
Velká Británie	Základní ochrana (ploché dávky)	tržně orientovaná	vysoká	střední
Německo	Státně – korporativní (různá schémata)	obecná podpora rodiny	střední	vysoká
Švédsko	Všeobecná podpora Encompassing (univerzální)	podpora dvojího příjmu	nízká	nízká

Významné faktory pro vývoj sociální politiky od 70. let 20. století

(viz např. Korpi 2003)

1) Změny v instituci rodiny a jejich dopady

- a) změna podoby rodiny – zvláště nestabilita rodiny (rozvodovost, neúplné rodiny – až 20 %) – zvyšování chudoby dětí (v ČR relativně vyšší) a přenos rizik do dospělosti.
- b) vztah funkce rodiny a participace na trhu práce (zvláště u žen výchova dětí, fertilita vs. prosazení v zaměstnání) – problém v zemích s tradičním modelem rodiny (jižní Evropa, postkomunistické země)
- c) demografické změny – vysoká míra participace na trhu práce je nutná díky nízké porodnosti a stárnutí populace (nižší úmrtnost, delší délka dožití). Někteří autoři zdůrazňují nerovnost různých věkových skupin.

2) procesy ekonomické globalizace

ČR členem EU, ekonomiky (finanční trhy, trhy zboží) jsou propojené, země jsou často závislé na exportu – v globální soutěži se zvětšuje rozsah rizik – velká mobilita finančního kapitálu dle zisku v různých zemích (tzv. offshoring), ale pracovní síla není tak mobilní (lidé zůstanou a vzniká nezaměstnanost). Nejen u starších lidí hrozí ztráta kvalifikace.

Finanční toky tlačí na sociální politiku, aby se přizpůsobila (omezení veřejných výdajů na pracovní sílu, flexibilita, nízké mzdy).

Někteří (Pierson 1994) zpochybňují význam mezinárodních vlivů.

3) problémy na trhu práce a vliv na sociální strukturu

- technologické změny s dopadem na trh práce, především průmysl, robotizace (obavy o budoucí zaměstnanost)
- ekonomické tlaky na trh práce (nedostatek, přebytek pracovní síly)
- ekonomická stagnace, proces růstu nezaměstnanosti na dříve nebývalou úroveň, marginalizace na pracovním trhu, diferenciací rizik na trhu práce, diskriminace na trhu práce (specifické kategorie – starší lidé, etnické menšiny....)
- vytlačení na trhu práce, nová chudoba (= ekonomický pád jednotlivců i národů, Cheal 1999), materiální deprivace
- riziko rozšíření šedé ekonomiky
- změny sociální struktury – prohloubení nerovností, třídní nerovnosti zůstaly a přibýly nové nerovnosti založené na etnickém principu a genderu (hlavně na trhu práce) – přenášejí se mezigeneračně + (migrace).

4) veřejné rozpočty

- dlouhodobá finanční nestabilita a zadluženost států (Řecko, Itálie)

Koncept krize sociálního státu (od 70. let 20. století)

(viz např. Korpi 2003, Kunhle a Hort 2004)

Krize sociálního státu je chápána jako krize:

A) způsobená vnějšími vlivy

- stagnace ekonomiky, naftová krize, v důsledku vysoká nezaměstnanost
- změny v rodině, demografická krize, stárnutí populace má vliv na výdaje na penze a zdravotní péči – vysoká potřeba + méně mladých na TP

B) ekonomická a fiskální

- sociální stát se příliš rozrostl
- hrozí finanční zhroucení, neudržení kontroly nad sociálními výdaji
- ovšem potřeba sociální politiky stále roste, i když je sociální stát v krizi. Rostou mandatorní (povinné) výdaje (např. starobní důchody).
- výdaje jsou obtížně snížit z důvodu rizika „trestu voličů“ (zájmové skupiny kolem jednotlivých opatření – např. penzisté), rostoucí zadlužení států.
- existence sociálního státu snižuje pobídky pracovat a spořit a solidaritu mezi blízkými.
- omezuje prostor pro trh a brzdí ekonomiku (tzv. Euroskleróza, zaostávání),

C) změnou vedoucí ideologie

- rozmach klasického (neo-liberálního) ekonomického myšlení
- např. větší podpora (reform) pravicových stran voliči (UK, USA)

Krize sociálního státu je chápána jako krize:

D) zpochybnění účinnosti a efektivity

- selhání ve splnění základních funkcí sociální politiky – eliminace chudoby, exkluze
- neprůhledná redistribuce, vysoký počet úředníků, příliš velká regulace v systému
- nadužívání a zneužívání sociálního systému těmi, kdo mají informace či protekci, ne kdo ho potřebují
- nízká efektivita působí růst nákladů sociálních služeb (sociální služby jsou vysoce pracovní intenzivní a nemohou tolik získat z technologického pokroku)

E) zpochybnění legitimacy

- vysoká očekávání obyvatelstva
- stále menší část populace důvěřuje sociálnímu státu, individualizace (hodnotové a ideologické vlivy, racionální kalkulace) + méně solidarity (nespoléhání na kolektivní ochranu), frustrace z rovnosti (x dříve pocit jistoty)
- -> zpochybnění legitimacy sociálního státu – ideálu sociální rovnosti

Koncept krize sociálního státu ideově vychází

1) z neo-liberální tradice (New Right – Margaret Thatcher – VB 80. léta 20. století, konzervativní strana) – napadla politiku konsenzu, vysoká nákladnost sociálního státu brání investicím a oživení ekonomiky, vysoké požadavky na WS a zároveň nízká ochota nést náklady. Značné snížení WS v některých ohledech.

Později podle některých vyjádřeno jako tzv. *Washingtonský konsenzus* (1990) – návrhy ekonomických opatření pro jihoamerické země s vlivem na sociální politiku.

2) ze strany levice (Neo Marxisté, New Left)

- Dvě základní funkce kapitalismu (profit, legitimita) = WS uchovává stávající systém, ztráta legitimacy kapitalismu (viz Kohl 1990, Pierson 1991)
- Claus Offe (1984). *Contradictions of the Welfare State* – Paradox = WS zároveň udržuje kapitalismus a zároveň ho vyčerpává, potlačuje princip komodifikace + problémy vládnost (řídít WS)
- WS řeší pouze důsledky, ale ne příčiny problému (Einhorn a Logue 2003)
- špatná implementace + někdy dehonestující, omezuje možnosti, prostředek „kontroly“, „ponížení“ a „útlaku“
- část feministické kritiky – sociální stát potvrzuje genderové nerovnosti

Projevy krize - omezování sociálního státu

Význam představy o krizi sociálního státu (deskripce i preskripce)

- Opuštění ideálu plné zaměstnanosti, dříve nezam. dlouhodobě pod 3 procenta (Korpi 2003, Korpi a Palme 2003) =) tvoří tlak na škrty
- Snižování sociálních výdajů (ind. welfare effort) – zpochybňováno 1) nebyl pokles, 2) indikace čeho to je? = příliš obecný indikátor
- Sociální stát byl (v některých nástrojích) nejvíce omezen v zemích jako je Velká Británie (návrat na úroveň před druhou světovou válkou), Irsko, Nový Zéland, nejméně v korporativních – Německo, Francie (Korpi a Palme 2003)
- Silný důraz na omezení nároku v nezaměstnanosti, tlak na nejvíce znevýhodněné, aktivace (Abrahamson 2010)
- Nejvíce omezení sociálního státu za středo-pravicových vlád, nejméně na levicových vlád (Korpi a Palme 2003, Adascalitei 2012)
- Některé typy „dočasných“ či transformačních opatření byly opuštěny nebo omezeny (např. předčasné důchody) (Korpi a Palme 2003, Adascalitei 2012)
- Střední a východní Evropa – transformace důchodových systémů
- Prosazování snižování role státu (privatizace do rukou firem nebo neziskového sektoru, marketizace, spoluúčast) – diskuze rolí (řízení, financování, provádění, kontrola). – viz např. Abrahamson (2010)

Kritici představy o krizi sociálního státu

Zastánci sociálního státu jsou většinou podporovatelé „střední cesty“ – odmítají neo-liberální přístup.

- Diskuze o tom, zda je krize sociálního státu relevantní – zda nejde pouze o problém fiskální (vznik v ekonomice).
- V řadě historických období rozvinuté sociální státy nebrzdily ekonomiku naopak v případě krize prokázaly schopnost absorbovat negativní důsledky (Kuhle a Hort 2004).
- Korpi (1992) základě dat zásadně zpochybnil tezi o zaostávání.
- Sociální politika má v řadě zemí značnou veřejnou podporu.
- Alber (1988), Esping-Andersen (1999), M. Daly (2000), Korpi a Palme (2003), Kuhle a Hort (2004), Abrahamson 2010 – i když někde dochází k omezení podmínek přístupu k opatřením sociálního státu (drobné úpravy, přísnější pravidla, někdy i „zeštíhlování“), podstata sociálního státu zůstává stejná. Sociální státy se vyvíjejí různým směrem (dle režimů WS).
- Mezinárodní ekonomické vlivy jsou menší než se čekalo, případně působí zprostředkovaně (Pierson 1994).
- Navíc vznikají nová opatření, řešící dosud nepokrytá rizika (pojištění dlouhodobé péče v Německu). V posledním období redukce především v některých zemích a oblastech (politika zaměstnanosti).

VÝCHODISKA - Budoucnost sociálního státu

- 1) pesimisté – přijímají, že ekonomický tlak povede k redukci sociálních výdajů -> reakce na snižování dávek ~ ztráta legitimacy (nevraživost vůči státu, ztráta konsenzu) a lidé hledají individuální zabezpečení, ideologická třídní válka. Velkou roli hrají média a vláda nad médii (strhávají pozornost na "novinky" -> podpora voličů)
- zdůrazňují roli nikoliv parlamentního vyjednávání, ale roli moderních sociálních hnutí (gender, etnicky zaměřená hnutí)
Jednotlivé země se účastní závodu ke dnu (race to the bottom) (Mishra)

- 2) optimisté – sociální stát přetrvá - řešením je kolektivní ochrana (Esping-Andersen, Heclo)

Vývoj má určitou institucionální setrvačnost (tzv. path dependency).

Úroveň sociálních výdajů příliš neklesá, sociální stát nedopustil výrazný nárůst chudoby.

Lidé stále poptávají sociální stát, nejefektivnější ochrana před riziky je kolektivní ochrana a její systémové řešení, sám jedinec se neubrání (silná podpora univerzálních programů – penze).

Krise (zásadní rozsah problémů) vedou k uvědomění si rizik, nelze připustit fatální negativní důsledky -) renesance sociální politiky.

3) rekonstrukcionisté – sociální stát přetrvává, ale je nutná rekonstrukce institucí – nové role občanů, neziskového sektoru, potřeba částečné privatizace sociálního sektoru, kvazi-sektory, stát jako manažer sociálních služeb (Blair 1998) – spíše hledat standardy, ne monopol státu ale „Social Governance“, nová struktura sociálního státu – např. politika „aktivace“.

Nutnost odpovědnosti a participace příjemce služeb (empowerment) - zplnomocňování neziskového sektoru, rostoucí role komunitní práce, skup. práce (job clubs, self-help groups).

De-institucionalizace, přechod od sociálních dávek s sociálním službám.

4) rozvojový směr – sociální politika jako efektivní podpora ekonomiky (Barr) a rozvojový nástroj (Blair) – tzv. *produktivní sociální stát* – harmonizace sociálního a ekonomického rozvoje (trvale udržitelný rozvoj)

Giddens (1998) – boj proti řetězu chudoby, potřeba celoživotního vzdělání, kvalita práce, lidský kapitál, ocenění práce mimo formální pracovní trhy.

EU - Lisabon (2000) -> sociální politika jako sociální investice - vyvážená odpovědnost mezi jedincem a státem (vyhnout se závislosti)

Politika **sociální inkluze** - důraz na sociální začleněnost, ne redistribuci, rovnost ne v přístupu ke zdrojům, ale jako sociální začlenění – přístup ke vzdělání, zdravotnictví...

Důraz na pragmatická hlediska (co funguje) (Alcock et al. 2012)

Literatura:

Esping - Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Esping – Andersen, G. (1991). „Tři politické ekonomie sociálního státu“. *Sociologický časopis*. 1991, vol. 27, no. 5, s. 545-567. ISSN 0038-0288.

Esping - Andersen, G. (1999). *The Social Foundations of Postindustrial Economics*. Cambridge: Polity Press.

Richard Titmuss (1974). *Social Policy: An Introduction*. Unwin Hyman Limited.

Flora P., Heidenheimer A.J (1981). *The Development of Welfare States in Europe and America*. New Brunswick, Transaction Publishers.

Korpi, W. (2000) *Faces of Inequality: Gender, Class and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States*. Luxembourg Income Study Working Paper No. 224 Swedish Institute for Social Research: Stockholm.